

Özgün Makale

İç Göç ve İşgücü İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi (2008-2019)¹

Analysis of Internal Migration and Labor Relations with Panel Data Method (2008-2019)

Furkan DÜZENLİ*

Öz

Göç hareketleri, sebebi, şekli veya sonucu ne şekilde analiz edilecek olursa olsun bir yer değiştirme hareketi olarak ele alınmaktadır. Göç hareketleri noktasında özne Türkiye olduğu zaman Kemal Karpat'ın ifadesiyle; "Türkiye'nin hem tarihte hem bugün göçlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olduğunu herkes bilir veya bildiğini düşünür; fakat önemini kavramakta güçlük çeker." Özellikle göç hareketlerinin bazı çeşitleri tarihin farklı dönemlerinde ön plana çıkmakta, diğer bazıları göz ardı edilmektedir. Bu durumun sosyal şartların yanı sıra ekonomik nedenlerle birbir ilgisi vardır. Ekonomik temelli sebep ve sonuçlar göç çalışmalarının yorumlanmasında önemli başlangıç noktası olmaktadır. İç göç – işgücü ilişkisini incelemeyi amaç edinen bu çalışmada son yıllarda göz ardı edilen iç göç hareketleri merkeze alınmıştır. Panel veri yöntemiyle analiz edilen iç göç hareketlerinin işgücüne etkisi ve sonuçları değerlendirilmiş, işsizlik, istihdam ve işgücüne katılma oranlarıyla birlikte değerlendirilen bu hareketlerin toplumsal değişmeye etkisi incelenmiştir. 81 ilin tamamının aldığı göç ve verdiği göçler karşılaştırılmış, bu göç hareketlerinin istihdam oranlarına etkisi gözlenmiştir. Göç alan yerleşim yerlerinde istihdam artışının ortaya çıkması ise modelin ilk hipotezini doğrular nitelikte olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, İşgücü, Toplumsal Değişme, Panel Veri.

Abstract

Migration movements, which started with the history of humanity, are considered as a displacement movement, no matter how its cause, form or result is analyzed. According to the magnificent expression of Kemal Karpat, when the subject is Turkey at the point of migration movements; "Everyone knows, or thinks they know, that Turkey is one of the countries most affected by migration, both in history and today; but he finds it difficult to grasp its importance." In particular, some types of migration movements come to the fore in different periods of history, while others are ignored. This situation is directly related to economic reasons as well as social conditions. Economically based causes and consequences are an important starting point for the interpretation of migration studies. In this study, which aims to examine the relationship between internal migration and labor, internal migration movements, which have been ignored in recent

¹ Makalenin başvuru tarihi: 15.09.2022. Makalenin kabul tarihi: 17.10.2022

* Öğr. Gör. Dr., Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Düzce Üniversitesi, furkanduzenli@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7044-3403.

years, are at the center. The effects and results of internal migration movements analyzed by panel data method on the labor force were evaluated, and the effects of these movements, which were evaluated together with unemployment, employment, and labor force participation rates, on social change were examined. Immigration from all 81 provinces and their migrations were compared, and the effect of these migration movements on employment rates was observed. The increase in employment in the settlements receiving immigration confirmed the first hypothesis of the model.

Keywords: Internal Migration, Labor Force, Social Change, Panel Data.

Giriş

Bir yer hangi sebeple olursa olsun yaşanılmaz olduğunda “göç etmek” gerekir. Ve insanlığın hikayesi de bu şekilde başlar. Tarihi süreç içerisinde gerçekleşen bütün “nüfus hareketleri”nin; neden, nasıl, ne zaman, nereden nereye veya kimlerle gerçekleştirildiği konunun ayrıntılarını kategorilendirmekten öteye bir anlam taşımamaktadır. Çünkü sonuç insanın yer değiştirmesidir ve insan bir sorundan başka sorunlara doğru yol almaktadır. Göç sadece insana özgü değil yaşayan her canlı için geçerli olan hayatın zorunlu ve doğal parçasıdır.

Toplumun değişmesi için bireyin değişmeye başlaması gerekmektedir. Denize atılan taş misali halelerin büyümesi, domino etkisi oluşturması her zaman harekete geçmekle, büyüklü küçüklü adım atmakla gerçekleşmektedir. Felsefenin önemli konu başlıklarından olan ilk muharrik; göç olgusunda da işin özünü oluşturmaktadır. Göç süreçleri incelendiğinde; göçe karar vermenin, artık göç süreci içerisinde yer almak demek olduğu ifade edilmektedir. Ve o andan itibaren göçün sebepleri değil sonuçları konuşulur. Uluslararası literatürde olduğu gibi Türkiye’de de nüfus hareketleri gerçekleştikten sonra konuşulmaya, politika üretilmeye başlanmaktadır. Ve her bir çalışma kendi zaviyesinden olguya yaklaşmaktadır.

Çalışmanın temel bakış açısı; multidisipliner bir bakış açısıyla iç göç hareketlerinin çalışma hayatı üzerindeki etkisini sorgulamaktır. Bu sorgulamayı sosyolojik bir temelle, sosyal politika biliminin araçlarını kullanarak yapmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezi; “iç göç hareketleri çalışma hayatını değiştirecek güce sahiptir.” düşüncesini değerlendirmek, bu ön kabulde birlikte iç göç hareketlerinin hem sebep hem de sonuçlarını Türkiye’nin bütün şehirlerini ele alarak incelemektedir. Özellikle iç göç verilerinin düzenli olarak kamuoyuyla paylaşıldığı 2008-2019 yılları arasındaki iç göç verilerini, çalışma hayatının önemli iki konusu olan; işsizlik ve istihdam sayıları ile birlikte değerlendirerek, Türkiye’nin iç göç haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma elbette bu değerlendirmeyi yaparken; sosyal politikanın da inceleme alanına giren toplumsal yapıdaki değişimlere gözünü kapatmamaktadır. Çalışma hayatı ile toplumsal yapının madalyonun iki yüzü gibi birbirini değiştirdiği, dönüştürdüğü gerçeğini de göz önünde bulundurarak, çalışma hayatının güncel sorunlarına iç göç hareketleri ile bağlantılı olarak incelemektedir.

Makalede sadece araştırmanın metodolojisi değil, önemi ve amacı ile birlikte 2008-2019 yılları arasında 81 ilin aldığı ve verdiği göç sayıları ile iş gücüne katılma ve işsizlik, istihdam verileri arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle analiz edilecektir.

Göç Kavramı ve İç Göç Hareketleri

Göç çalışmaları incelenirken karşılaşılan ilk cümle göçün insanlık tarihi ile birlikte başladığıdır. Sosyal hareketliliğin insan doğasıyla açıklanmasının sonucu olan bu kabul ile birlikte yetersiz

olandan yeterli olana, mevcut hayat şartları yerine daha iyi hayat şartlarına ulaşma çabası insanoğlunu tarihin her döneminde yeni arayışlara yöneltmiştir. İçerisinde yaşadıkları şartları iyileştirmeyi umut eden insanoğlu yer değiştirerek umudunu diri tutmakta ve göçtüğü her yerde bu hayali bulmayı amaçlamaktadır. İlk insandan günümüze kadar farklı neden ve şekillerde göç insanoğlunun tarihi gerçeğidir.

Göç, insanlık tarihinin yanı sıra bitkilerin ve yaşayan her mahlukun hayatını, yeryüzüne dağılışını değiştiren en önemli konudur. (Karpata, 2015, s. XXIII) Nedenleri tarih boyunca daima değişen göç ile kabile, aşiret vb insan toplulukları ortaya çıkmış, değişime uğramış ve yeni siyasi veya kültürel kimliklerini benimsemişlerdir.

Göç ile sadece yaşanılan fiziksel mekan değiştirilmemiş, sosyal yapının bir çok unsuru da dönüşüme uğramıştır. Bu açıdan bakıldığında kavram; üretim faaliyetlerini daha verimli kullanmak amacıyla işgücünü kategorize ederek, mekan değişimini ortaya çıkan şartlara göre dizayn etmek olarak ifade edilebilir. (Morrison, 1970, s. 8) Göç kavramı temelde coğrafi bir olgu (Hoşgör, 1998, s. 104) olarak literatürde kullanılmaktadır. Hangi çeşidiyle olursa olsun göç; ülke içinde bir yerleşim alanından bir başka yerleşim alanına, bir ülkeden başka bir ülkeye giderek yeniden yerleşmeyi ve ulusal kimlikleri ve toplumsal üyeliği konu edinmektedir (Bartram, 2017, s. 13).

Göç hareketleri; ilk insandan bugüne hatta yarınlar miras kalmış, bu haliyle de insanlık tarihiyle özdeşleşmiş, psikolojik veya sosyolojik, nüfus hareketleri veya ekonomik nedenler, doğal afetler veya şiddet olayları fark etmeksizin sebeplerini genişletmiştir (Özer, 2004, s. 11). Göç kavramı geniş perspektifi nedeniyle, psikologlardan sosyologlara, ekonomistlerden demografılara, siyasetçilerden tarihçilere, yerel yöneticilerden coğrafyacılar kadar geniş perspektifte bilim insanının çalışma kapsamına girmiştir (Mutluer, 2003, s. 9). Göç kavramı üzerine yapılan tanımlamalarda aynı anlamla karşılaşmaktadır: Yer değiştirme (Kurt, 2006, s. 136). Sosyoekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarını dikkate almadan yapılan tanımlamada göç; “asıl yerinden, ulaşılacak istenilen yere hareket etmektir.” (Karpata, 2003, s. 3). Kavramın toplumsal yönünü de hesaba katan tanımlamaya göre ise göç; “toplumsal kümelerin bir yerden başka bir yere gitmeleridir.” (Ozankaya, 1984, s. 54).

Olgu olarak yer değiştirme hareketleri, İslam tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Sabahattin Zaim göç kavramını “hicret” (Zaim, 2005, s. 327) kavramı ile tanımlar. Kur'an'a göre; Şeytan'ın ikna etmesiyle ilk insanlar olan Âdem ile Havva, cennetten yeryüzüne sürgün edilmişlerdir (Esed, 2004, s. 11). Bu sürgün insanlık tarihi ile birlikte başlatılan göçün ilk örneğidir. Bir başka örnek ise yine Zaim'in belirttiği “Hicret” olayı ile kullanımı başlayan Hicri Takvimdir. İslam Peygamberi Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinin milat olarak alındığı takvim göçün İslam Kültürü için önemini ortaya koymaktadır (Şeriati, 1998, s. 24).

Göç kavramı durağan değil hareketli olması (Adıgüzel, 2016, s. 1), toplumsal, kültürel ve sosyo-ekonomik yapılarla ilgili olması (Özer, 2004, s. 24), kavramın tanımlanmasında zorluklara neden olmaktadır (Akşit, 1998, s. 67). Ayrıca bu hareketlilik hem hayat şartlarında hem de sosyo-kültürel değişimler noktasında gerçekleşmektedir (Akkayan, 1979, s. 3). Göçün sosyal hareketliliği, açıklanması ve yorumlanmasının yanı sıra ölçülmesi ve çözümlenmesini de karışık hale gelmesine neden olmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 249).

Göç, hem bir sonuç hem de bir süreç olarak yorumlanmıştır. Göç eden veya göç edilen yerde bulunan toplumların birbirleriyle etkileşim (Kurt, 2006, s. 164) içinde olmaları sebebiyle ise göçler, toplumsal değişimlerin en güçlü unsuru olarak görülmüştür (Karpata, 2019, s. 9). Demografik yapıdaki hızlı değişim, kentler içerisinde mekanın değişimi ile birleşince toplumsal değişimlerin gerçekleşmesi kaçınılmaz olmaktadır (Eraydın, 2006, s. 29). Kaldı ki insanlık tarihinde hiç bir toplum yoktur ki göç etmemiş olsun (Ortaylı, 2006, s. 19). Türkiye'de göç olgusunun top-

lumsal tarihle bir ve paralel ilerlediği de unutulmamalıdır. Bu yüzden Türkiye'nin göç tarihini 1923 ile başlatmak mümkün değildir. Sosyal veya toplumsal anlamda başlatılan dönüşüm süreci Osmanlı'nın özellikle son iki yüzyılından bağımsız değerlendirilemez. Göç hareketleri de bu kapsamda geriye götürülmelidir (Unat, 2002, s. 318). Geriye doğru gidiş kavramların alt metinlerini değerlendirirken önemli açılımlar sağlayacaktır. Çünkü göç hareketleri ve göçlere bakış açısı toplumsal hafızadan bağımsız düşünülmemelidir (Tekeli, 1998, s. 23).

Anlatılanlar çerçevesinde, teknik ve dar anlamıyla göç; “kaynak bölgeden, hedeflenen yere hareket” (Keleş, 1998, s. 58) şeklinde tanımlanabilmektedir. Daha geniş anlamıyla ise, “genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka ülkeye gitme eylemi” (Karpas, 2003, s. 3) olarak ele alınabilmektedir.

Iain Chambers, göçü “başka bir yer, başka bir dünya, başka bir gelecek ihtimali” (Chambers, 2019, s. 18) olarak tanımlarken, başka bir yerden gelmenin “buralı” değil de “oralı” olmanın göçer için ne demek olduğunu sorgulamaktadır. Göç süreci içerisinde yer alan kişinin öncelikle anavatanından kopmuş olduğunu, sürekli meydan okumalara cevap vermek durumunda kaldığını ve bir yabancı olarak tamamen istenmediği bir toplumda kendisini evinde hissedemeyeceğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında göç; başka yerde yaşamak ve kişinin kendisini sürekli dış dünyadan gelebilecek saldırılara karşı tetikte tutmasını gerektirmektedir (De Certeau, 2008, s. 54). Bahsi geçen durumda, “göç, tek yönlü bir yolculuktur. Geri dönülecek bir yuva yoktur.” (Hall, 1987, s. 44).

Göç kavramı içeriği itibarıyla son derece karmaşık ve uzun bir süreci anlatır. Aynı karmaşık ve uzun süreci nedeniyle de kendi içerisinde sonuçları dikkate alınarak farklı kategorilere ayrılır. Kavramı doğru analiz edebilmek adına literatürde sıklıkla atıf yapılan üçlü çeşitlendirmenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir:

- “Göç veren yerleşim birimi”,
- “Göç eden bireyler”,
- “Göç alan yerleşim birimi” (İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, 1998, s. 216)

Göç kavramı; insanlık tarihinin bütün zaman dilimlerinde görülmüş bir gerçekliktir. Tarih boyunca göç hareketleri tamamen durmamış, kimi zaman hızlanmış kimi zamanda yavaşladığı gözlenmiştir (Ortaylı, 2006, s. 23). Tarih sayfalarında göçe neden olan şartların biri veya birkaçının diğer şartlara oranla öne çıktığı dönemlerden bahsedilebilir (Gezgin, 1994, s. 16).

Niteliklerine göre göç hareketini belirleyen faktörler; biyolojik yaş, akademik veya teknik bilgi ile meslek eğitimi yönüyle yetenek ve iş hayatında pozitif veya negatif etken (Akçay, 2012, s. 76) olabilen cinsiyettir. Göç hareketine karar veren bireyin, belirsizliğe karşı hazırlıklı, hedef ülke veya şehirdeki iş hayatına uygun ve göçü gerçekleştirme beceresinde olmalıdır (Tekeli, 1982, s. 15).

İç göçleri temel alan bu çalışmada, değerlendirme ve karmaşıklığı önlemek adına göçler; “göçe karar verme bakımından”; zorunlu veya gönüllü göç, “göç edenlerin nitelikleri bakımından”; işgücü (emek) ve beyin göçü; “göç hareketlerinin coğrafi sınırları bakımından”; iç göç ve dış göç olarak sınıflandıracaktır.

Göç kavramının kategorilemesinde sıklıkla başvurulan sınıflandırma yönüne göre olan göçlerdir. Ulusal sınırlar içinde olan “iç göç” ile uluslararası olan “dış göç” arasındaki belli başlı farklar bulunmaktadır. Günümüzde göç biçimlerinde de bazı değişiklikler olmaktadır. Göç hareketlerinde belli başlı eğilimler yaşanmaktadır ki bu eğilimlerin başında göçün küreselleşmesi gelmektedir. Bugün bir göç hareketiyle birden çok ülke aynı göç hareketinden farklı sonuçlarından etkilenmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 12).

Bir başka eğilim ise göç hareketlerinin hızlanmasıdır (Adıgüzel, 2016, s. 162). Günümüz göç çalışmalarının nerdeyse tek ilgi konusu olan; uluslararası göç hareketleri, küresel çapta sayı, hacim ve sorun anlamında artarak devam etmektedir (Yalçın, 2004, s. 13). İç göç, “bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi yerlerin birinden diğerine yerleşme amacıyla yapılan hareket” (Keleş, 1998, s. 63) olarak tanımlanır. Tanımın ana unsuru ülke sınırları içerisinde yapılmasıdır. (Üner, 1972, s. 77)

Devlet Planlama Teşkilatı iç göçü, “Türkiye sınırları içinde beş ve daha yukarı yaştaki nüfusun iki genel nüfus sayımı arasındaki dönemde ikametgahı farklı olduğunda göç olgusundan söz edilir.” şeklinde tanımlamıştır (Kocaman ve Bayazıt, 1993, s. 7). İç göç hareketleri aşağıda detaylı olarak değerlendirileceği şekliyle şehrin çekici, kırsal ise itici nedenlerine bağlanmaktadır. Elbette ki her göç hareketinin olduğu gibi her bir bölgenin, şehrin veya ülkenin kendisine özgü imkan ve şartları dolayısıyla göç nedenleri farklılaşabilmektedir. Bazı göç hareketlerinde ekonomik nedenler ağırlıkta iken, başka bir göç hareketinde sosyal veya kültürel nedenler göçün harekete geçirici olabilir.

Günümüzdeki anlayışla iç göç hareketleri kırsal alanlardan, kentlere doğru Sanayi Devrimi ile hızlandı. Kırsaldan kente doğru büyük göç dalgaları şeklinde yaşanan süreç; yapısal değişimler, demografik farklılaşmaları ve geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru yönelişi beraberinde getirdi (Akgür, 1997, s. 42). Ulus devletin sınırları dışına doğru gerçekleştirilen her türlü göç veya demografik hareket bir yılı aşırıyorsa dış göç olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998, s. 40).

Uluslararası ilişkilerin ağırlığı ve kurallarının geçerli olduğu dış göç konusunda göç veren değil göç alan ülke belirleyicidir. Böylece göç alan ülkeler göçün ve göçmenin niteliği ile niceliğini belirleyebilmektedirler. Yabancı işgücü ile göç alan ülkeler çeşitli yararlar da sağlamaktadırlar. Bunlar; üretimin azalmasını önlemek, ihraç edilen ürünlerin fiyatlarını düşürerek, rekabet imkan ve şartlarını artırmak, sermayenin daha hızlı ve güçlü bir şekilde birikmesini sağlamak, özellikle ekonomik gelişmenin durgunluk içerisine girdiği periyotlarda yabancı işgücünü ülkelere geri göndererek üretkenliği üst düzeyde tutmaktır (Gezgin, 1994, s. 91). Bireylerin dış göç hareketleriyle sebebi veya süreci fark etmeksizin bir ülkeden başka bir ülkeye gitmeleri, hem kendi ülkeleri açısından hem de gittikleri ülke açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Karpat'a göre göç hareketleri hem göç veren ülke için hem de göç alan ülke için önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Her iki ülke için de yeni ilişkiler ortaya çıkaran göç hareketleri ile iki ülkenin dünya görüşünde de kırılmalara ve değişimlere sebep vermektedir (Karpat, 2003, s. 8).

Dış göçlerin her iki ülke içinde olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilmektedir. Göç veren ülke açısından dış göçlerin en önemli olumlu sonucu göçmenlerin ülkelerine aktardıkları döviz girdileridir (Chimhowu, Piesse ve Pinder, 2005, ss. 95-96). Ekonomik yararlarının yanı sıra göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde edindikleri beceri ve alışkanlıklar, kendi ülkelerine aktardıkları kültürel öğeler, kazandıkları iş tecrübeleri ile işgücü ve sermayenin gelişimi gibi konularda ülkelere katkılar sağlamaktadırlar (Chimhowu, Piesse ve Pinder, 2005, ss. 95-96). Diğer yandan dış göçün kültürel kopma ve geleneklerden uzaklaşma, göç edilen ülkede yabancılaşma ve gettolaşmalara neden olduğu da araştırmalarda ilk elde edilen veriler olmaktadır (Unat, 2002, s. 38).

Konuya İlişkin Literatürün İncelenmesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir çok akademik alanda olduğu gibi göç alanında da çalışmalar artmaya başlamıştır. Türkiye’de göç çalışmalarına bakıldığında ise 2000’li yıllara gidilmesi gerekmektedir. Özellikle akademik anlamda üniversitelerin bünyelerinde kurulan göç araştırma

merkezleri konunun bütün boyutlarıyla tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Elbette Türkiye’de göç denildiği zaman akla ilk olarak Almanya’ya göç eden işçiler gelirken, son yıllarda göç denince akla Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye’ye sığınan Suriyeli Sığınmacılar gelmektedir. Türkçe literatürün içerisinde “iç göç” temelli yapılan çalışmaların bu nedenle sayıları daha az, kapsam olarak da bütün ülke sınırları değil çeşitli iller özelinde analizler yapıldığı görülmektedir. Günümüzde sayıca az olmasına karşın sadece sosyolojinin değil sosyal politika, coğrafya, tarih ve hatta ekonomi gibi birçok disiplinde iç göçe ilişkin çalışmalar mevcuttur.

Pazarlıoğlu’nun (2007) gerçekleştirdiği çalışmada iç göçün ekonometrik modeli analiz edilmiştir. İki değişkenli probit tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmada, iç göç hareketlerinin önlenmesi için; gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi ve şehirlerarasında ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca iç göç hareketlerinin en önemli sonucunun çarpık kentleşme olduğu iddia edilmiştir. Yine çalışmanın sonuçlarına göre; iç göç hareketlerinde bireysel anlamda hayatlarında iyileşme umut ettiklerini, göç veren yerler açısından ise göç eden bireylerin bu yerlere maddi ve manevi külfet yüklediğini ortaya koymuştur. Yine göç etme sebepleri açısından en önemli noktanın iş bulma amacı olduğunu da çalışma kanıtlamaktadır.

Kaya’nın (2009) öncülüğünde gerçekleştirilen çalışmada zorunlu göç, demografik yapı ve metropollerin değişen yüzleri noktasında literatürde önemli bir yere sahiptir. İstanbul, Diyarbakır ve Mersin illeri üzerinden gerçekleştirilen göç süreçlerine yoğunlaşan çalışmada yoksulluk, terör, şiddet ve suç değişkenleri üzerinden bu süreçler analiz edilmiştir. Özellikle çalışmanın son kısmında ifade edilen politikaların zorunlu göç konusunda; geri dönüş projeleri, eğitim yaşı içerisinde olan çocuklar ve sivil toplum faaliyetleri gibi önerilerle dönemin önemli problemlerine bakışı göstermesi açısından önemli olmuştur.

Tezcan’ın (2011) gerçekleştirdiği ampirik çalışmada Türkiye’nin minyatürü olarak kabul edilen Gebze ilçesi üzerinden göç serüveninin hikayesi yazılmıştır. Kent hayatını modernitenin bir formu olarak gören yaklaşıma karşı göçün “modernite bozuncusu” olması sorunu üzerinden anket yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada toplam 22 mahalle muhtarı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca hane halkı anketleri ile göç kararı, göç sonrası aile pratikleri, hemşerilik ilişkileri ve sosyal dışlanma ve yoksulluk konuları üzerinde önemli tespitler ortaya konmuştur.

Karpat Çatalbaş ve Yazar’ın (2015) yaptıkları analizde Türkiye’de bölgeler arasındaki iç göç hareketlerinin sebeplerini belirlemek amacıyla 2008-2012 yılları arasındaki dönemi içerisine alan panel veriyi kullanmışlardır. Analizde net göç hızı bağımlı değişken olarak kullanılırken, işsizlik oranı, istihdam oranı ve eğitim indeksi değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmada tek bir panel veri modeline bağımlı kalınmamış fakat anlamlı tek model elde edilmiştir. Analizde istihdam oranı ve enflasyon oranı gibi değişkenlerin göç hızını negatif yönde etkilediği ve bir bölgenin zenginlik oranı ile o bölgeye olan göçün artış hızı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Doğan ve Kabadayı’nın (2015) Türkiye’de son dönemde yaşanan iç göç hareketlerinin en etkili sebeplerinin ortaya çıkarılmasını amaçladıkları çalışmada 2008-2012 yılları arasındaki göç hareketlerini sabit panel etkileri ve tesadüfi etkiler yaklaşımlarıyla analiz etmişlerdir. Net göç oranının bağımlı değişken olarak kullanıldığı çalışmada; iş gücüne katılım oranı, işsizlik ve istihdam oranı, otomobil sayısı, kişi başı kamu yatırımı, eğitim düzeyi, üniversite sayısı gibi veriler ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Kamu yatırımlarının yaşam koşullarını olumlu etkilediği, istihdamın yanı sıra eğitim ve kültürel olanaklarını geliştirmek isteyen kişilerin de göçe katıldığı sonucuna ulaşan Doğan ve Kabadayı, Türkiye’de istihdam ve yüksek gelir olanaklarının iç göç konusunda en önemli belirleyici olduğunu ifade etmektedirler.

Manavgat ve Saygılı'nın (2016) çalışmasında ise mekânsal panel veri analizi yöntemine gidilmiş, Düzey 2 bölgelerinin 2008-2011 yılları arasındaki net göç alan ve net göç veren şeklinde ikili bir model oluşturulmuştur. Çalışmanın amacını; göç olgusunu itme ve çekme kuramına dayanarak açıklamak olarak açıklayan yazarlar, sonuç olarak; Türkiye'de iç göç hareketlerinde mekansal bir etkinin olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Komşu bölgenin aldığı göç oranının artması ile bölgenin aldığı göçün de arttığı saptanmıştır. Bir başka sonuçta ise göç hareketlerinde değişken olarak analiz edilen gelir farkının göç alan bölgelerin aldığı göçü arttırdığı ifade edilmiştir. Göç alan bölgelerdeki kişi başına düşen gelir düzeyi, Türkiye'de ortalama kişi başına düşen milli gelirden yüksek ise bu bölgelere doğru göç hareketlerinden bahsedilmektedir. Göç veren bölgeler için ise; net göç veren bölgelerdeki kişi başına gelir ile göç verme arasında ters yönlü bir ilişki görülmüştür. Çalışmada genel olarak Türkiye'de bölgeler arasında sosyo-ekonomik farklılıklar azalmadıkça iç göç hareketlerinde azalma beklenemeyeceği sonucunu ortaya konulmuştur.

Dücan (2016) tarafından yapılan çalışmada gerçekleştirilen iç göç hareketlerinin belirleyici faktörleri olarak; eğitim, istihdam, üretim ve terör olayları analiz edilmiştir. TÜİK'in alt bölge sınıflandırmasına göre gerçekleştirilen analizde panel veri seti kullanılmıştır. Sonuç olarak göçün önemli sebeplerinden birinin yaşanan terör olayları olduğu, ardından işsizlik probleminin geldiği görülmüştür. Türkiye'nin göç alan bölgeleriyle göç veren bölgeleri arasındaki ekonomik farklılıkların, eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte gelişmiş bölgelere doğru göç hareketleri şeklinde ortaya çıktığını belirten Dücan, istihdam oranındaki artışların bölgeden dışarıya doğru göçü azaltıcı etki gösterdiğini ifade etmektedir.

Barışık, Yayar, Şimşek ve Kılınç'ın (2016) gerçekleştirdikleri çalışmada Tokat ilinin son yıllarda yaşadığı göç ile birlikte kaybettiği nüfus ve karşılaştığı ekonomik sorunları analiz etmişlerdir. Özellikle ulaşılan ekonomik nedenlerle göçe karar verme sonucu çalışmanın temel hipotezini doğrulamaktadır. Çalışmada önerilen politikalar göçün azaltılması noktasında özellikle Tokat ili için geçerliliği olan önermeler olarak literatürdeki yerini almıştır.

Yüksel, Eroğlu ve Özseri'nin (2016) gerçekleştirdikleri çalışmada iç göç nedenleri panel logit regresyon ile 2008-2015 yılları arasında kapsayacak şekilde modellenmiştir. 81 il için gerçekleştirilen analizde; bağımlı değişken olarak net göç, bağımsız değişkenler olarak; şehirdeki bina sayısı, okul sayısı, sınıf sayısı, okuma yazma oranı, boşanma oranı, işsizlik oranı ve intihar sayıları kullanılmıştır. Analizin sonucu olarak; boşanma oranı, intihar oranı ve okuma yazma oranı ile net göç arasında pozitif etki söz konusudur. Analizi intihar oranı ile tamamlayan yazarlara göre; intihar hızının mutluluk göstergesi olması iç göç hareketlerine yön vermektedir. İç göçün engellenmesi için nüfus dağılımının dengeli gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yerdelen Tatoğlu'nun (2017) sıralı panel logit regresyon tahmini yaptığı çalışmasında 2008-2014 yılları arasında analiz etmiştir. Düzey 1 bölgesinde net göç hızını belirleyen nedenlere yoğunlaşan çalışmada, üniversite sayısı, sinema salonu sayısı, nüfus artış hızı ve boşanma ile evlilik oranları değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında; yukarıda sayılan değişkenlerken üniversite sayısı ve evlilik oranı ile o bölgenin net göç hızı arasında negatif etki mevcut iken, sinema salonu sayısı, nüfus artış hızı ve boşanma oranları arasında pozitif etki mevcuttur. Özellikle eğitime dayalı göçün temelini oluşturan üniversite sayısındaki artışa dikkat çeken Tatoğlu, üniversite sayısının net göç oranını düşürdüğünü, göçü engelleyici politikalar geliştirirken bu konuya dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Çetin ve Çetin'in (2018) gerçekleştirdikleri çalışmada iç göçün belirleyicileri analiz edilmiştir. TÜİK'in bölge sınıflandırmasına bağlı kalan çalışma 2008-2013 yılları arasındaki verileri kullanmış ve il düzeyi yerine bölge düzeyini tercih etmiştir. Türkiye'de ekonomik ve toplumsal dönüşümle birlikte artış eğilimi gösteren iç göç hareketlerinin sonucunda; göç alan bölgelerde nüfus

yığılmaları, altyapı ve ulaşım hizmetlerinde aksamalar, çarpık kentleşme, açık ve gizli işsizliğin artması gibi sonuç ve sorunlarla karşılaşıldığını vurgulayan yazarlar, bu çerçevede iç göçe etki eden faktörleri analiz etmişlerdir. İç göçün kontrol altına alınmasının bölgesel ekonomik dengesizliği azaltacağını iddia eden çalışma, tarım sektörünün çekiciliğini arttırarak yatırım ve teşvik politikalarının uygulanmasını önermektedir.

Özdemir'in (2018) gerçekleştirdiği çalışmada Türkiye'nin Düzey 2'de yer alan 26 alt bölgesi için 2008-2016 yılları arasındaki iç göç belirleyicileri panel veri analizi ile tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında; bölgelerin zenginlik, eğitim ve kentleşme düzeylerinin göçü olumlu etkilediği, terör eylemlerinin ise göç hareketleri noktasında itici bir faktör olduğu belirtilmiştir. Yine sonuç olarak; enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin istatistiki açıdan anlamsız olduğu görülmüştür.

Dökmen ve F. Tosuner'in (2019) yayınladıkları çalışmalarında iç göç olgusunun bir yerden başka bir yere taşınmak olmadığını aynı zamanda geçim kaynaklarının değiştiğini ve bu değişimin kentlerin büyüme dinamiklerini de etkilediğini ifade etmektedir. Dinamik panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, bölgeler arasındaki göç hareketleri ile kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; kamu harcamaları ile iç göç arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışma ile anlaşılmaktadır ki kamu harcamaları ile göçe karar verme arasında bir ilişki mevcut değildir.

Öndes ve Ayvaz Kızılgöl'ün (2020) çalışmasında iç göçü etkileyen faktörlerin mekansal panel veri seti ile analiz edilmiştir. 2008-2017 yılları arasında Düzey 1 bölgeleri için gerçekleştirilen analizde; göç alan ve göç veren unsurlarla dizayn edilmiş iki mekansal model test edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'de iç göç hareketlerinde mekansal etkileşim olduğunu ortaya koyan yazarlar, komşu bölgenin aldığı göç sayısının artması ile ilgili bölgenin de alacağı göç miktarının artacağını ifade etmektedirler. Bu etkileşimin Türkiye'de göç olgusunda yön açısından benzer karakteristik özelliklere sahip olmasının payını da vurgulayan analiz, göç veren bölgelerde yapılacak önemli yatırımlar ve uygulanacak önemli politikalar ile göç alan bölgelere komşu bölgelerin de bu yatırımlardan olumlu yönde etkileneceğini vurgulamaktadır.

Kiracı ve Canan'ın (2021) yayınlanan çalışmalarında gayri safi milli hasıla ile göç arasında ters oranlı ilişki olduğunu kanıtlamışlardır. Bir başka değişken olan eğitim ve göç arasında ters oranlı bir ilişki durumu söz konusudur.

Aral ve Oğuzlar (2021) yayınladıkları çalışmalarında illerin net göç hareketlerinin açıklayıcı değişkenlerle analiz edilmesi, göçün hangi illerde yoğunlaştığı, hangi illerin farklı özelliklerle ya da benzer özelliklerle kümelenme eğiliminde olduğunu belirlemesini amaçlamışlardır. Analizin sonucuna göre; nüfus artış hızı ve gayri safi milli hasıla değişkenlerindeki artış ile göç hızı artmakta, nüfusun yoğunluğundaki artış ise net göç hızını azaltmaktadır.

Son olarak Receptoğlu ve Değer'in (2021) yayınladıkları çalışmada az gelişmiş illerde gerçekleşen göç hareketlerinin nedenleri ortaya konulmuştur. Bunun için üç farklı panel çekim modeli kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında ise; az gelişmiş illerden gelişmiş illere yapılan iç göç hareketlerinin belirleyicilerinin hedef illerin nüfus, reel gayri safi yurt içi hasılları, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayıları gibi değişkenler olduğunu, az gelişmiş illerde yaşayan bireylerin temelde ekonomik sebeplerle göç ettiğini göstermektedir.

Arastırmanın Metodolojisi

İç göç – işgücü literatürü birlikte incelendiğinde açıkça görülmektedir ki; iç göç süreçleri noktasında farklı değişkenler ortaya çıkmaktadır. Farklı sebep veya sonuçlar şeklinde sınırlandırıla-

mayacak olan bu durumun işsizlik, istihdam, güvenlik, sosyal hayat gibi değişkenleri literatürde farklı çalışmalara konu olmuştur. Çalışmanın bu aşamasında ekonometrik metotlar için seçilen değişkenlerden oluşturulan veri seti ile konu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Uzun yıllardır transit ülke konumunda olan Türkiye’de göç konusu yeni incelenmeye veya analiz edilmeye başlanılan bir konu değildir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de göç denilince akla ilk olarak özellikle Suriye İç Savaşı ile birlikte sığınmacılar ve mülteciler gelmektedir. Tarihsel geçmişine bakıldığında ise Türkiye’nin hafızasında göç; başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa’ya doğru gerçekleştirilen işçi göçleridir. Halbuki göç hadisesi sadece zorunlu sebeplerle gerçekleştirilen iltica hareketleri veya geri dönüş amacıyla yola çıkan dış göçlerden oluşmaktadır. İç göç hareketleri de en az dış göç hareketleri kadar önemlidir.

Depremler, kıta hareketleri, doğal afetler ve iklim değişiklikleri yeryüzüne bugünkü şeklini verirken, dünyanın siyasi ve kültürel haritasını da göçler oluşturmuştur. Göçler insanların sadece yaşadıkları yeri değiştirmesi değildir, aynı zamanda yaşam biçimlerini gittikleri yere taşımaları, gittikleri yerin yaşam şekilleri ile kendi geçmişlerini benzetme çabalarıdır. Bu açıdan bakıldığında ikinci bölümde bahsedilen göçün sebep ve sonuçları açısından başat konumda olan göç veren ve göç alan yerler de göç eden veya göçe maruz kalan insanların hayatlarını derinden etkilemektedir. Yaşam biçimlerinin değişmesine ek olarak göçler; dinleri, dilleri, beklenti ve isteklerle birlikte hayat algılarını da değiştirmektedir.

Çalışmanın önemi; bu düşünceyi analizin sonuçları ile birlikte değerlendirdiği oranda başarıya ulaşacaktır. Göç çalışmalarında ne yazık ki göz ardı edilen önemli noktaların başında göçün insani ve toplumsal değişim boyutu gelmektedir. Literatürde var olan çalışmaların büyük çoğunluğu göçü sayılar ve hareketlerden ibaret görmektedir. Böyle olduğu müddetçe küreselleşen dünyada göç politikaları noktasında bir yere varmak mümkün olmayacaktır. Elbette ki çalışmanın küresel bir göç politikası önerisi sunmak gibi ütopyik bir amacı bulunmamaktadır. Türkiye içerisinde gerçekleştirilen ve 2008–2019 yılları arasında meydana gelen hareketlerle iş gücü verilerini analiz ederek göç konusunda literatüre ampirik veriler sağlamayı hedeflemektedir.

Özellikle yabancı literatürle kıyaslandığında Türkiye’de göçün ampirik olarak incelenmesi noktasında literatürün gelişmekte olduğu görülmektedir. Sosyal hadiselerin şüphesiz ki birden çok etkeni içerisinde barındırdığı unutulmamalıdır. Bu gerçekle birlikte çalışma ekonometrik bir model ile iç göç hareketlerinin işgücüne etkisini Türkiye genelinde il bazlı ölçmeye çalışacaktır. Türkiye’de iç göç işgücü ilişkinin analizi ve bu analizin düzenli verilerin sağlanmaya başladığı 2008 yılından itibaren on yıllık bir süreçte incelenmesi literatürde eksik kalan bir durumdur, çalışmanın bir diğer amacı da bu eksikliği gidermek olacaktır. Bu amaçla birlikte çalışma kendisinden sonra yapılacak araştırmalara kapı aralamayı hedeflemektedir. Yerli literatüre katkı sağlayacağı düşünülen çalışmanın alanında özgün bir yere sahip olacağına inanılmaktadır.

Çalışmada ekonometrik analizlerde kullanılan üç çeşit veri türünden bir tanesi olan “panel veri analizi” kullanılmıştır. Ekonometrik araştırmalarda en önemli aşama şüphesiz değişkenlere ait verilerin toplanmasıdır (Tatoğlu, 2020, s. 1). Veriler kadar toplanılan verilerin “güvenilir kaynaklardan” ve “doğru olarak” toplanması kadar, kullanılması muhtemel modele uygun olacak şekilde verilerin toplanması da ortaya çıkacak sonucun güvenilirliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Diğer iki veri türünden zaman serisi verisi; gün ay, mevsim, yıl gibi zaman birimlerine göre değişimi içeren verilerdir. Eğer veriler, belirli bir zaman noktasında birden fazla birimden toplanmış ise, bu analiz türü; yatak kesit veridir. Eğer bireyler, ülkeler, hane halkları gibi birimlere ait yatay kesit gözlemler belli dönemde bir araya getirilmiş ise bu “panel veri” analizi olmaktadır. (Tatoğlu, 2020, s. 1) Üç çeşit veri türünden bu çalışma için en uygun olanı “panel veri” analizidir.

Sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olan ampirik çalışmalarda panel verilerin kullanılmasının elbette bazı avantaj ve dezavantajları vardır. Öncelikle panel veri araştırmacılara daha fazla veri ile çalışma imkânı vermektedir. Özellikle gözlem sayısının artması serbestlik derecesini arttırmakta böylece araştırmacının ekonometrik tahminlerinde etkinliği ve güvenilirliği artmaktadır.

Panel verinin diğer iki veri türüne göre ikinci avantaj ise; iktisadi ve sosyal sorunların analiz edilmesine imkân tanınmasıdır. Panel verinin ekonometrik tahminler için sağladığı faydalar şöyledir:

- Birim değişkenliği ve gözlenemeyen heterojenliği modele ilave edilmek,
- Tahmin sapmasını azaltmak,
- Çoklu doğrusal bağlantı problemini azaltmak
- Daha kapsamlı modeller kurabilmek. (Tatoğlu, 2020, s. 3)

Panel veride avantajlar kadar dezavantajlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Veri toplama da problem yaşamak en önemli sorun olarak araştırmacının karşısında bulunsa da, hata payında oluşabilecek sapmalar ve zaman serisinin kısa olması da diğer dezavantajlar olarak sayılabilir (Biørn, 2017, ss. 3-11).

Panel veri analizi; aman boyutuna sahip yatay kesit veriler bir başka ifade ile panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla özellikle ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesidir (Tatoğlu, 2020, s. 4). Bu analize göre genelde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durumlarda karşılaşılmaktadır. Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$$

şeklinde yazılabilmektedir (Tatoğlu, 2020, s. 3).

Yatay kesit ve zaman serisi analizlerinden farklı olarak panel veri; N sayıda birimin ve her birime ait T sayıda gözlemin birlikte ele alınması ile meydana gelmektedir. Yukarıdaki denklemde ifade edildiği gibi doğrusal panel veri modelinde; i alt indisi birey, ülke, bölge, şehir, hane halkı gibi birimlerini; t alt indisi ise zamanı göstermektedir. Bu denklemde ayrıca Y_{it} t zamanda i birim için bağımlı değişkenin değerini; α_{it} sabit terimi; β_{kit} parametre tahminlerinin vektörünü; X_{kit} k bağımsız değişkenin t zamanda i birim için değerini ve u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmada her bir yatay kesit biriminin zaman serisi gözlemlerinden oluşan panel veri seti kullanılmıştır. Panel veri analizi çalışıldığında eğer her bir birim bütün zamanlar boyunca gözlenmişse “dengeli panel”; bazı birimler için bazı zamanlar bilinmiyorsa “dengesiz panel” söz konusu demektir (Güriş ve Kızılarşlan, 2017, s. 20). Çalışmada kullanılan veri setinde eksik veya bilinmeyen veri bulunmadığı için dengeli panel tercih edilmiştir.

Panel veri modelleri parametrelerin birim zamanda değer alıp almamasına göre çeşitlendirilmektedir. Bu modeller doğrusal olan; klasik model, birim etkili model, birim ve zaman etkili modeller, (Tatoğlu, 2020, ss. 37-62) tek yönlü birim etkili veri modelleri olan; sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli (Tatoğlu, 2020, ss. 79-123) ve çok boyutlu panel veri modelleri olan; yuvalanmış çok boyutlu, yuvalanmamış çok boyutlu modeller olarak literatürde yer almaktadır (Tatoğlu, 2020, ss. 352-379).

Eğim parametrelerinin bütün yatay kesit birimler için ($\beta_i = \beta$), sabit parametre birim etki içermesi sebebiyle birimden birime değişkenlik gösterecek şekilde kurulduğu sabit etkiler modelinin kullanıldığı çalışmada; diğer modeller de dikkate alınmış fakat çalışılacak modelin tercihinde birim ve zaman etkilerinin geçerliliği sınanmış, birim ve/veya zaman etkilerinin mevcut olduğu tespit edilmiş, Hausman testi yardımıyla “tek yönlü sabit etkiler modelinin” kullanılmasına kararı verilmiştir.

Burada Hausman testinden bahsetmek gerekmektedir. Tanımlama hatasını sınamak için geliştirilen Hausman spesifikasyon testi birçok alanda kullanılabilir. Hausman testi panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2020, s. 195).

Araştırmanın Değişkenleri ve Veri Seti

Çalışmanın veri seti oluşturulurken Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Türkiye'de bulunan 81 ilin tamamı, 2008-2019 yılları arasındaki aldığı ve verdiği göç sayıları bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. (TÜİK, 2021) Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen göç olaylarının verileri TÜİK tarafından toplanmakta ve yıllık olarak yayınlanmaktadır. Ayrıca bağımlı değişken olarak kullanılan istihdam değişkeni için gerekli işçü istatistikleri de hem TÜİK'in aynı veri tabanı üzerinden hem de Türkiye İş Kurumu (İŞ-KUR)'nun veri tabanı üzerinden kullanılmıştır. (İŞKUR, 2021) Çalışmanın verileri analiz edilirken; yaş, eğitim, medeni durum gibi değişkenler dikkate alınmamış, iç göç – işçü ilişkisi analiz edilmiştir. Elbette çalışmanın belirli sınırlılıkları da mevcuttur. Özellikle TÜİK ve İş-Kur'un yıllık olarak yayınladıkları verileri 2019 sonrasında şehirleri baz alarak değil bölgeleri baz alarak yayınlaması ve araştırmacılarla detay olan bilgileri paylaşmaması çalışmanın 2008-2019 yılları arasını dikkate almasına neden olmuştur. Ayrıca 2008 yılı öncesinde verilerin eksik olması da öncesinde sağlıklı veri bulunmaması çalışmanın çerçevesini çizme noktasında belirleyici olmuştur.

Çalışmanın konusu; iç göç hareketlerinin işçüüne etkisinin hangi yönde olduğunu belirlemektedir. İç göç hareketleri işçüüne olumlu veya olumsuz yansımaları ölçmeyi hedefleyen böyle bir araştırma yapılması elbette bazı araştırma problemlerini de ortaya çıkarmıştır. Bu problemler,

- İç göç hareketleri ekonomik kalkınmada etkili midir?
- Bir ilin aldığı göç istihdama ne şekilde yansımaktadır?
- Bir ilin verdiği göç istihdama ne şekilde yansımaktadır?
- Hiç iç göç hareketi yaşanmasa istihdam artışı ne şekilde gerçekleşir?

Bu problemlerden yola çıkılarak ve panel veri analizi ile sınanan ekonometrik modelde oluşturulan hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

- H_0 : Alınan göçlerdeki her bir birim artış istihdamda artışa neden olmaktadır.
- H_1 : Alınan göçlerdeki her bir birim artış istihdamda artışa neden olmamaktadır.
- H_2 : Verilen göçlerdeki her bir birim artış istihdamda azalmaya neden olmaktadır.
- H_3 : Verilen göçlerdeki her bir birim artış istihdamda azalmaya neden olmamaktadır.

Bu çerçevede evvela model tercihi safhasında birim ve zaman etkilerinin geçerli olup olmadığı sınanacak, şayet her iki etki de geçersiz ise klasik model kullanılacaktır. Fakat birim ve/veya zaman etkilerinin mevcut olduğu tespit edilirse, Hausman testi yardımıyla sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modellerinden biri üzerinde karar kılınacaktır. Ayrıca zaman boyutu 30 gözlemden az olduğu ve 10 gözlem ile birim kök analizi yapmak sağlıklı olmayacağı düşünüldüğü için statik panel veri analizi yapılmıştır.

Öncelikle model formunu belirlemek amacıyla modelde zaman etkisinin var olup olmadığı "Olabilirlik Oranı Tahmincisi" ile tespit edilecektir.

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
2.80	0.047

$H_0: \mu_i=0$

$H_1: \mu_i \neq 0$

Tablo 1. Birim Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik Oranı Testi sonuçlarına göre birim etkinin olmadığını varsayan H_0 hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Yani modelde birim etkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
0.54	0.231

$H_0: X_t=0$

$H_1: X_t \neq 0$

Tablo 2. Zaman Etkisinin Sınanması: Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik Oranı Testi sonuçlarına göre zaman etkisinin o olduğunu varsayan H_0 hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilememiştir. Yani modelde zaman etkisi yoktur. Yapılan testler sonucunda modelin zaman etkisinin var olmadığı; lakin birim etkinin var olduğu tek yönlü model olduğu tespit edilmiştir.

Modelde var olan birim etkinin sabit veya tesadüfi olduğunun sınanması için de Hausman Testi yapılmıştır.

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
44.63	$p < 0.01$

H_0 : Tesadüfi Etkiler Modeli Etkindir.

H_1 : Sabit Etkiler Modeli Tutarlıdır.

Tablo 3. Model Seçimi: Hausman Testi

Hausman Testi sonucuna göre Tesadüfi Etkiler Modelinin Etkin olduğu H_0 hipotezi reddedilmiştir, modelin Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli olduğuna karar verilmiştir.

Panel veri modellerinde hata teriminin birim içinde ve birimlere göre sabit varyanslı, otokorelasyonsuz ve birimler arası korelasyonsuz olduğu varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2020, s. 199). O halde ekonometrik varsayımlardan sapmaların mevcut olup olmadığı test edilmelidir. Varsayımdan sapmalardan ilk olarak değişen varyans Değiştirilmiş Wald Testi ile sınanmıştır.

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1682.63	0.0000

H_0 : Değişen Varyans Yoktur.

H_1 : Değişen Varyans Vardır.

Tablo 4. Değişen Varyansın Sınanması: Değiştirilmiş Wald Testi

Değiştirilmiş Wald Testi sonucuna göre değişen varyanslı olmadığı şeklindeki H_0 hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiş, dolayısıyla modelde değişen varyans sorunu olduğuna karar verilmiştir.

Testin Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi	1.86	-
Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testle	2.05	-

H₀: Otokorelasyon Yoktur
H₁: Otokorelasyon Vardır

Tablo 5. Otokorelasyonun Sınanması: Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri

Otokorelasyon testi için her iki testte de sadece test istatistiklerinin yer aldığı, olasılık değerlerinin verilmediği görülmektedir. Literatürde kritik değerler verilmemesine rağmen test istatistikleri 2'den küçükse otokorelasyonun önemli olduğu varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2020, s. 214). Tablo 5'e göre otokorelasyonun varlığı veya yokluğu şüpheli haldedir.

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
2.296	0.0217

H₀: Birimler Arası Korelasyon Yoktur.
H₁: Birimler Arası Korelasyon Vardır.

Tablo 6. Birimler Arası Korelasyonun Sınanması: Pesaran Testi

Tablo 6'da yer alan Pesaran Testi sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun olmadığını varsayan Ho hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Yani modelde birimler arası korelasyon mevcuttur.

Hasılı varsayımdan sapmaların sınanması neticesinde modelde hem değişen varyans hem de birimler arası korelasyonun mevcut olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon için ise kesin bir hüküm verilememektedir. Fakat her ihtimale karşı mezkur üç varsayımdan sapmaya karşı dirençli Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılarak nihai model elde edilmiştir.

	Katsayılar	Driscoll ve Kraay Standart Hatalar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Katsayı	4.32	0.07	60.05	< 0.01
Alınan Göç	0.17	0.01	13.56	< 0.01
Verilen Göç	-0.22	0.02	-12.13	< 0.01
Gözlem Sayısı	F-Test İstatistiği	F_Olasılık Değeri	R²	
972	95.24	< 0.01	0.0882	

Tablo 7. Nihai Model Tahmini: Driscoll-Kraay Tahmincisi

F-test istatistiğine göre olasılık değeri 0.01'ten küçük olduğu üzere model genel olarak anlamlıdır. Sabit terim de dâhil olmak üzere modeldeki tüm parametreler %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sabit katsayısı 2008-2019 yılları arasında %4.32'dir. Alınan göçlerdeki %1'lik bir artış istihdamı %0.17 oranında arttırırken, verilen göçlerdeki %1'lik bir artış istihdamı %0.22 oranında azaltmaktadır.

Belirginlik katsayısına göre verilen ve alınan göçler istihdamın yaklaşık %9'unu açıklayabilmektedir. Kalan %91'lik kısım modele alınmayan değişkenler tarafından açıklanabilmektedir.

Sonuc

Göç; Türkiye'nin ekonomik, demografik, toplumsal ve siyasi yapısını etkileyen önemli süreçlerin başında gelmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle göç yollarının üzerinde bulunan Türkiye'de özellikle düzensiz gerçekleşen göçler, iç göçleri gölgede bırakmış, Suriye İç Savaşı ile birlikte göç kavramından sadece sığınmacıların anlaşılır olduğu bir noktaya gelinmiştir. Halbuki iç göç süreçleri, ülkenin Doğu'dan Batı'ya, Kuzey'den Güney'e çehresini değiştirmekte, başta iktisadi kalkınma olmak üzere toplumsal değişime zemin hazırlayan sonuç olmaktadır. Bu haliyle göç bir süreçtir fakat önemli bir hazırlık sürecinin sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde itibaren aktarılan teoriler, sebepler ve sonuçlar bir bütün olarak düşünüldüğünde küresel ölçekte yaşanan süreçlere Türkiye'de de rastlanılmakta, göçün belirli gelişmeleri ve dönüşümleri takip ettiği görülmektedir. Tarihsel sürecinin Sanayi Devrimi ile başlatılan ve bugünlere kadar getirilen göç hareketlerinin özellikle kentleşme sonucu ile ortaya çıkan sorunların temelinde olduğu bilinmektedir. Geleneksel işbölümü ve mesleklerin değişmesiyle geleneksel ekonomik yapıda meydana gelen değişim klasik işgücüne olan ihtiyacı azaltmış, yeni iş alanlarının kentlerde var olması ise kırsal nüfusun çalışma esaslı olarak göç süreçlerine dâhil olmalarına neden olmuştur. Göç hareketlerinin mekan anlamında coğrafi yeniden dağılıma neden olması, yeni bir işbölümü ve insan kaynağına ihtiyacı da belirli merkezlerde toplama sonucunu doğurmuştur (Tekeli, 1998, s. 17).

Göçün kırdan-kente, kentten-kente veya kentten-kıra ve kırdan-kıra olabileceğini, Türkiye'de ise çoğunlukla kırdan-kente doğru bir hareketlilik olduğu, bunu da kentin çekme, kırın itme gücüne dayandığı ifade edilmişti. Bu gerçeklik göz önünde bulundurularak kırsal alandaki hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, toprağın bölünmesi ve tarım teknolojilerinin gelişmesi ile insan gücüne eskisi kadar ihtiyacın kalmaması ve işsizlik ekonomik anlamda göçün önemli nedenleri olarak literatürdeki yerini almıştır.

Panel veri analizinin ortaya koyduğu sonuca bakıldığında çalışmanın hipotezi ile ilgili yorum yapabilmek mümkün hale gelmiştir. Modelde yer alan 2 değişken, 81 il ve 972 gözleme ilişkin veriler bir bütün olarak incelendiğinde iç göç hareketlerinin işgücüne olan etkisinin derecesi ve alınan göçün pozitif, verilen göçün ise negatif yönde olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç böyle olunca bahsi geçen şehrin ekonomik kalkınma seviyesi ve buna bağlı olarak sosyo-kültürel yapısındaki değişim de olumsuz yönde etkilenmektedir. Panel veri setinin verdiği bir diğer sonuç ise iç göç hareketlerinin istihdam ile olan ilişkiyi %9 oranında açıkladığının sabit olduğudur. Modelden çıkan sonuçları şu şekilde değerlendirmek mümkündür.

Modeldeki bağımsız değişkenlerin katsayılarının %1 anlam düzeyinde olduğu ve anlamlı olduğu yine ulaşılan sonuçlar arasındadır. Literatürde yer alan çalışmalarda istihdam imkanlarının ve seçeneklerinin göçün en büyük belirleyicisi olduğu tezi, yapılan çalışmada %9 gibi küçük bir oranda kalmıştır. Bu sonuç çalışmaya dâhil edilmeyen eğitim, kültür, güvenlik ve çevre sorunları gibi göçe sebep olabilecek diğer değişkenlerin önemli hale geldiğini göstermektedir.

İllerin aldıkları göçün en önemli belirleyicisi olarak istihdam 2008-2019 yılları arasında veriler dikkate alındığında alt sıralara doğru gerilediği görülmektedir.

TÜİK verilerinden hareketle il bazlı yapılan değerlendirmelere bakıldığında ise; literatürde hâkim olan görüşün benzerinin çalışmanın baz alındığı yıllar arasında da var olduğu görülmektedir. Türkiye'deki iç göç hareketlerinin kırdan kente doğru yapıldığı, özellikle ekonomik anlamda gelişmiş kabul edilen illere doğru gerçekleştirildiği, büyük şehirlerin aldıkları göç sayıları ile bu durum kanıtlanmaktadır. Küresel pandeminin yaşandığı ve etkisini kısa sürede hissettirdiği 2020 yılı ve sonrasında iç göç hadiselerini tersine çevirip çevirmediğinin kontrol edilmesi de istatistiklerin düzenli olarak tutulduğu 2008 yılı ve öncesinde göç veren konumunda bulunan illerin artık göç alma noktasına gelmesiyle elbette açıklanabilir. Bu noktada Düzce ili önemli bir örnektir. 2008-2019 yıllarında aldığı ve verdiği göçleri karşılaştırıldığında ilk yıllarda aldığı göç ile verdiği göç sayılarının neredeyse aynı doğrultuda gittiği görülen Düzce'de, son yıllarda aldığı göç sayılarının arttığı gözlenmektedir. Bu sayılar tersine göç hadiselerinin varlığını kanıtlar niteliktedir. Fakat bunun için resmi rakamları görmek yararlı olacaktır.

Test istatistiğinin %95,24 olması nihai modelin genel istatistik açısından anlamlı olduğu ve iki değişken ile birlikte açıklayıcılık gücü bakımından da yeterli olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin göç verme durumuna bakıldığında, işsiz sayısındaki her 100 kişilik artışın göç verme olasılığını %3 artırdığı görülmektedir. İşsizliğin göçü açıklayıcı bir neden olduğu da böylece literatürdeki kabullerle uyumaktadır. 2019 yılında işsizliğin en fazla olduğu 4 ilde verilen göçlerin alınan göçlerden fazla olması yukarıdaki istatistiği de açıklar niteliktedir.

Türkiye'nin en çok göç alan ili ise şüphesiz İstanbul'dur. Bu nedenle İstanbul'a özel olarak değinmek gerekmektedir. Türkiye geneli ile hemen hemen başa baş işsizlik oranlarına sahip olan İstanbul'un aldığı göç sayıları verdiği göçe göre sadece 2016-2018 yılları arasında terse dönmüştür. Bu yıllarda artan işsizlik oranlarının ters göç nedeni olduğu elbette söylenebilir. İstanbul'u; Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli ve Bursa şehirleri izlemektedir. Benzeri değişimlerin bu büyük şehirlerde de yaşandığı gözlenmektedir. En az göç alan illerde ise, işsizlik oranının Türkiye geneline göre az olmasına rağmen, bu illerde istihdam oranının da %49-58 bandında değişmesi göç alamama nedeninin salt istihdamla ilgili olmadığını ortaya koymaktadır.

Göç hareketlerinin yoğun olması her zaman gelişmeye sekte vuran bir durum olarak literatürde de kabul edilmektedir. Türkiye'nin birçok ili iç göç hareketlerinden kaynaklanan dalgalanmaları yaşamakta ve bu dalgalanmalardan büyük veya küçük oranlarda etkilenmektedir. Çalışmanın temelini oluşturan iç göç sayıları karşılıklı olarak incelendiğinde açıkça ortaya çıkan bu durum iş çeşitlerinin kısıtlı olması ve tarım alanlarının daha önceki göç süreçleri sonucunda atıl kalması nedeniyle yeniden tarıma kazandırılmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Elbette yerel yönetimlerin devreye girmesiyle tersine göçün çekici etkenleri bu yerlerin daha cazip hale gelmesini sağlayacaktır.

Göç hareketleri, sadece bir yerden başka bir yere hareket eden nüfus değişimine indirgenerek değerlendirilemez. Toplumsal gerçekliğin bütün yansımalarının bulunacağı her türlü göç hareketinden etkilenen insan sayısı her geçen gün artarak devam etmektedir. Sosyal imkanların ülke içerisinde şehirlerden şehirlere fark etmesiyle, adil dağılımının olmadığı ekonomik yapı içerisinde, çalışma olanaklarının her ne kadar dijitalleşme ile bölgelere yayılmış dahi olsa henüz beklenen ve istenilen seviyeye gelmemiş olması, içinde bulunan stratejik konum sebebiyle uluslararası göç yollarının üzerinde olmak ve siyasi olarak çalkantılı bölgeye komşu olmak gibi nedenlerle, dış göç hareketlerinin de bir zaman sonra iç göç hareketlerine evrilmesi ve demografik değişimleri başlatması göç hareketlerinin gelecekte de en az bugünkü kadar etkili ve önemli olacağını göstermektedir.

Göç hareketlerinin göç veren yer açısından en önemli sonucu demografinin aktif kısmının bölgeyi terk etmesi, daha az girişimci, daha az aktif olan nüfusun ise yerinde durağan kalmasıdır. Türkiye içerisinde şehirler arasındaki gelişme farkını doğuran bu önemli etken bu durumdur. Üstelik bir de göç veren yerin göç hareketleriyle birlikte potansiyel tüketicilerini kaybetmesi bu yerin pazar değerinin azalması sonucunu doğurur ki ekonomik ve sosyal gelişmesinin önündeki bir diğer engel de böylece ortaya çıkar. Çalışmada analiz edilmek istenilen ise; bu veriler ışığında her bir göç hareketinin kaynak şehre ve tabi olarak hedef şehre etkisidir. TÜİK verilerinin düzenli olarak alınabildiği bu dönem haricinde verilerin kamuoyuyla farklı setler ve düzenler içinde paylaşılması ne yazık ki geçmiş veya sonraki dönemleri görmek adına araştırmacılara yeterli alan bırakmamaktadır. Bu düzensizliğin akademik çalışmaları olumsuz manada etkilediği de unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Ahmet, İ. ve İbrahim, S. (1999). *Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri*. 75. Yılda köylerden şehirlere. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140.
- Akşit, B. (1998). *Göç araştırmalarında hız değerlendirme metodolojisi*. Konferans: Türkiye'de İçgöç; 6-8 Haziran 1997. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ali, Ş. (1998). *Her hicret bir inkılap*. (H. Elmas, Çev.). İstanbul: İhtar Yayıncılık.
- Aral, N. ve Oğuzlar, A. (2021). Türkiye'de iç göçün mekânsal analiz yöntemleriyle incelenmesi. *International Journal of Social Inquiry*, 14(2), 447-474.
- Ayda E. (2006). *Mekansal süreçlere toplu bakış. Değişen mekan/mekansal süreçlere ilişkin tartışma ve araştırmalara toplu bakış: 1923-2003*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ayhan, K. (2009). *Türkiye'de iç göçler: Bütünleşme mi geri dönüş mü?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bartram, D. Poros, M. ve Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. (I. Ağabeyoğlu Tuncay, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Biørn, E. (2017). *Econometrics of panel data: methods and applications*. Oxford: Oxford University Press.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. Bal, İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cemal, Y. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Chambers, I. (2019). *Göç, kültür, kimlik*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chimhowu, A. Piesse, J. ve Pinder, C. (2005). *Socio-economic impact of remittances on poverty reduction*. Washington: World Bank, Projected Date: 0506.
- Çatalbaş G. ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(1), 99-117.
- Çetin, İ. ve Çetin, S. (2018). Türkiye'de iç göçün belirleyicilerinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 98-115.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Doğan, G. U. ve Kabadayı, A. (2015). Determinants of internal migration in Turkey: a panel data analysis approach. *Border Crossing*, 5(1-2), 16-24.
- Dökmen, G. ve Tosuner, F. (2019). Türkiye'de kamu harcamaları ve vergilerin iç göç üzerindeki etkileri. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 653-677.

Dücan, E. (2016). Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-183.

Ferda Y. T. (2020). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Güriş S. ve Kızıllarslan, Ş. (2017). Dengesiz panel veri modeli ile em algoritması sonuçlarının karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(47), 15-30.

Hall, S. (1987). *Minimal selves. Post modernism and the question of identity*, London: ICA Doküments 6.

Hoşgör, Ş. (1998). *Türkiye’de kantitatif yöntemlerle dolaylı göç tahminleri, sorunları ve yaklaşımlar. Türkiye’de içgöç; 6-8 Haziran 1997*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İçduygu, A. Sirkeci, İ. ve Aydınğün, İ. (1998). *Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketlerine etkisi. Türkiye’de içgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İlhan, T. (1982). *Türkiye’de kentleşme yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.

İnan, Ö. (2004). *Kentleşme, kentlileşme ve kentsel değişim*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

İŞKUR (2022). Türkiye iş kurumu. 20.08. 2022 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler> adresinden erişilmiştir.

Karpat, K. (2003). Göçler ve türkiye. *Diyalog Avrasya*, 10, ss. 8-17.

Karpat, K. (2015). Önsöz. M. M. Erdoğan ve A. Kaya. (Ed.), *Türkiye’nin göç tarihi, 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye’ye göçler içinde* (ss. xx-xi). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kemal, K. (2003). *Osmanlı nüfusu 1830-1914: Demografik ve sosyal özellikleri*. (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayını.

Kemal K. (2019). *Osmanlı’dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kıracı, A. ve Canan, S. (2021). Econometric analysis of effective socio-economic and educational variables in migration. *Eurasian Journal of Educational Research*, 90, ss. 21-38.

Kurt, H. (2006). Göç eğilimleri ve olası etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 135-160.

Manavgat, G. ve Saygılı, F. (2016). Türkiye’de içgöçü etkileyen faktörler üzerine bir uygulama: Mekânsal panel veri analizi. *Second International Conference on Applied Economics and Finance - ICOAEF 2016*, Girne American University, North Cyprus.

Mehmet, G. (1994). *İşgücü göçü ve avusturya’daki türk işçileri*. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını.

Morrison, P. (1970) *The rationale for a policy on population distribution*. Santa Monica, California: Rand Corporation.

Muhammed, E. (2004). *Kur’an mesajı*. (C. Koçak ve A. Ertürk, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.

Mustafa, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Nermin, A. U. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İ. (2006). *Genel göç olgusu. Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8-11 Aralık 2005*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.

Öndes, H. ve Kızılgöl, Ö. A. (2020). Türkiye’de iç göçü etkileyen faktörler: mekânsal panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 353-369.

Özer, O. (1984). *Toplumbilim*. Ankara: Tekin Yayınları.

Özdemir, D. (2018). Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1337-1349.

Pazarlıoğlu, V. (2017). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İİBF*, 14(1), 121-135.

Recepođlu, M. ve Değer, M.K. (2021). Türkiye'nin az gelişmiş illerinde iç göçün belirleyicileri: panel çekim modelinden bulgular (2008-2013). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 47-65.

Ruşen, K. (1998). *Göç maddesi. Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları.

Salih, B., Rüştü, Y., Türker, Ş. ve Neslihan, K. (2016). *Tokat ilinde iç göç ve nedenleri*. İzmir: Kitapana Basım Yayın Dağıtım.

Sunday, Ü. (1972). *Nüfusbilim sözlüğü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tatoğlu, F. Y. (2017). *Türkiye'nin net göç hızını etkileyen faktörlerin sıralı panel logit regresyon analizi ile belirlenmesi*. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(1), 1-13.

Taylan, A. (1979). *Göç ve değişme*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tekeli, İ. (1998). *Türkiye'de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Bilanço 98*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tolga, T. (2011). *Gebze, küçük Türkiye'nin göç serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuncer, K. ve Sema, B. (1993). *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri*. Ankara: DPT Yayını.

TÜİK (2022). İstatistik veri portalı. 20.08.2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> adresinden edinilmiştir.

Yusuf, A. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yüksel, S. Eroğlu, S. ve Özsarı, M. (2016). An analysis of the reasons of internal migration in Turkey with logit method. *Business and Management Horizons*, 4(2), 34-45.

Zaim, S. (2005). *IV. Oturum değerlendirmesi: Türkiye'den göçler. Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8-11 Aralık 2005*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Zeynep, G. A. (1997). *Türkiye'de kırsal kesimden kente göç ve bölgeler arası dengesizlik (1970 - 1993)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.